

TADEUSZ MARSZAŁ*

Struktura demograficzno-społeczna mieszkańców Prusinowic (raport z badań)

STRESZCZENIE | W 2023 roku z inicjatywy mieszkańców Prusinowic, zostały przeprowadzone pilotażowe badania terenowe, które miały na celu m.in. zebranie podstawowych informacji na temat wybranych elementów charakteryzujące strukturę demograficzno-społeczną mieszkańców wsi. Na nieco ponad 110 gospodarstw domowych, które zamieszkiwały Prusinowice udało się uzyskać ankiety od 65 gospodarstw, co stanowi mniej więcej $\frac{2}{3}$ ich ogólnej liczby. Przedstawiona charakterystyka demograficzno-społeczna Prusinowic, choć odwołuje się do odpowiedzi udzielonych tylko przez część mieszkańców wsi, to jednak liczba uzyskanych ankiet pozwala na formułowanie wniosków odnośnie całej społeczności tej wsi. Szereg cech społeczno-demograficznych Prusinowic jest typowych dla wielu wiejskich jednostek osadniczych na terenie Polski Środkowej. Składa się na to zarówno niski przyrost naturalny i zanikanie wielopokoleniowych struktur rodzinnych, rosnący poziom wykształcenia ludności, jak i malejąca rola działalności rolniczej jako głównego źródła dochodów mieszkańców wsi.

SŁOWA KLUCZOWE | struktura demograficzna, struktura społeczna, Prusinowice, Szadek

The Demographic and Social Structure of the Residents of Prusinowice: A Research Report

SUMMARY | In 2023, at the initiative of the residents of Prusinowice, pilot field research was carried out, with the aim of, among others, collecting basic information on selected elements characterising the demographic and social structure of rural residents. Out of just over 110 households living in Prusinowice, we managed to obtain surveys from 65 households, which constitutes approximately $\frac{2}{3}$ of their total number. The presented demographic and social characteristics of Prusinowice refer

* Tadeusz Marszał, prof. dr hab., Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, e-mail: tadeusz.marszal@geo.uni.lodz.pl, <https://orcid.org/0000-0002-6388-1867>

to the answers provided only by some of the village's inhabitants, but the number of obtained surveys allows drawing conclusions regarding the entire community of this village. A number of socio-demographic features of Prusinowice are typical of many rural settlement units in Central Poland. This is due to the low birth rate and the disappearance of multi-generational family structures, the rising level of education of the population, and the decreasing role of agricultural activity as the main source of income for rural residents.

KEYWORDS | demographic structure, social structure, Prusinowice, Szadek

Wstęp

Położone w północno-zachodniej części gminy Szadek Prusinowice pod względem liczby ludności są – obok Szadkowic (stanowiących *de facto* część Szadku) oraz Przatowa – jednym z największych wśród 27 sołectw wchodzących w skład tej podstawowej jednostki administracji terytorialnej. Sołectwo Prusinowice zajmujące ponad 1 tys. ha jest jednym z największych w gminie – obok Wilamowa – także pod względem powierzchni. Grunty rolne zajmujące blisko 90% powierzchni sołectwa charakteryzuje bardzo korzystna struktura gleb, co wyraża się 66-procentowym udziałem gleb II i II klasy bonitacyjnej w ogólnej powierzchni użytków rolnych.

Lokowane na prawie niemieckim przed końcem XIV wieku, Prusinowice są jedną z najstarszych jednostek osadniczych na ziemi szadkowskiej. Na początku XIX wieku była to duża wieś licząca 42 domy zamieszkała przez 402 osoby. W kolejnych latach tego stulecia na terenie istniejącego od XVI wieku folwarku został wzniesiony okazały otoczony parkiem klasycystyczny dwór, a także spichlerz, gorzelnia oraz młyn. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości majątek ziemski w Prusinowicach liczył nieco ponad 1 tys. ha, a 11 domów folwarcznych zamieszkiwało 330 osób. Czterdzieści domów położonych we wsi zamieszkiwała podobna liczba osób. W początkach XXI stulecia na terenie sołectwa funkcjonowało 86 gospodarstw rolnych (średnia wielkość 6,1 ha), zaś blisko 100 domów mieszkalnych (łącznie ponad 120 mieszkań, w tym 20 niezamieszkałych), zamieszkiwało łącznie ponad 400 osób¹.

1 Więcej informacji na temat sołectwa Prusinowice można znaleźć w T. Marszał (red.), „Leksykon sołectw gminy Szadek”, Łódź–Szadek 2004, s. 7–20, 85–88.

W 2023 pojawiła się inicjatywa mieszkańców Prusinowic, zainteresowanych sporządzeniem dokumentacji odnoszącej się do historii i współczesności wsi. Pokłosiem kontaktu nawiązanego w tej sprawie z pracownikami Uniwersytetu Łódzkiego, była decyzja o przeprowadzeniu latem 2023 roku pilotażowych badań terenowych, które miały na celu zebranie podstawowych informacji na temat Prusinowic. Jednym z zagadnień, które w ramach badań ankietowych zostało rozpoznane są wybrane elementy charakteryzujące strukturę demograficzno-społeczną mieszkańców wsi².

W 2023 roku Prusinowice liczyły nieco ponad 110 gospodarstw domowych, z których 65 wyraziło zgodę na udział w ankiecie, co stanowi około $\frac{2}{3}$ ich ogólnej liczby. Pozostałe rodziny z różnych względów nie wzięły udziału w badaniu ankietowym, przy czym głównym powodem była odmowa odpowiedzi ($\frac{2}{3}$ liczby nieuzyskanych ankiet). Kilkanaście rodzin nie udało się zastać w domu w czasie realizacji badań.

Poniżej przedstawiona charakterystyka demograficzno-społeczna Prusinowic, choć odwołuje się do odpowiedzi udzielonych przez część mieszkańców wsi, to jednak duża liczba uzyskanych ankiet pozwala na formułowanie wstępnych wniosków odnośnie wybranych cech społeczno-demograficznych ogółu społeczności wsi.

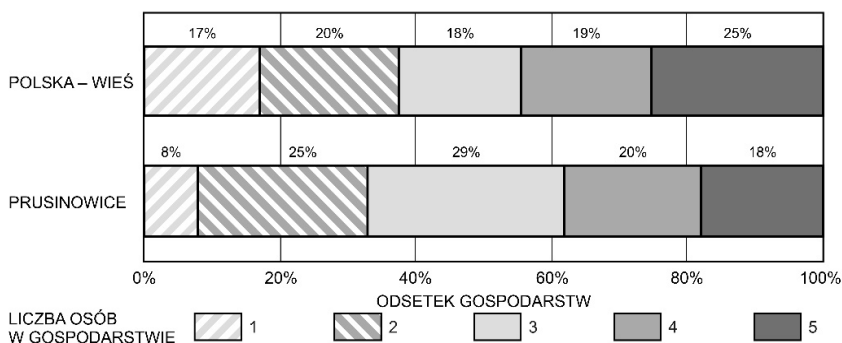
Charakterystyka demograficzno-społeczna Prusinowic

Charakterystyka społeczno-demograficzna gospodarstw domowych obejmuje analizę takich cech jak: struktura pokoleniowa, wielkość i kierunki migracji oraz struktura wykształcenia. W dalszej części tekstu przedmiotem rozważań jest struktura źródeł utrzymania ludności oraz ocena warunków zamieszkania w świetle opinii mieszkańców.

Najbardziej syntetyczną miarą charakteryzująca gospodarstwa domowe pod względem demograficznym jest liczba pokoleń tworzących jedno gospodarstwo. Na terenach wiejskich w Polsce na początku XXI wieku stosunkowo liczne były – tak typowe niegdyś dla polskiej wsi – gospodarstwa trzy i więcej

2 Ankiety z mieszkańcami Prusinowic w okresie lipiec–wrzesień 2023 przeprowadził Bartłomiej Bartczak, student studiów magisterskich na Kierunku Planowanie i Organizacja Przestrzeni na Wydziale Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego.

pokoleniowe³. W Prusinowicach odsetek tego typu gospodarstw wielopokoleniowych jest dziś stosunkowo niewielki i zaledwie jedna na osiem-dziewięć rodzin liczy trzy i więcej pokoleń. Natomiast blisko połowa to gospodarstwa jednopokoleniowe co niewątpliwie stanowi odzwierciedlenie struktury wiekowej wsi z dużym udziałem osób starszych.

Ryc. 1. Struktura gospodarstw domowych w Prusinowicach (2023) i w Polsce na wsi (2011) wg liczby osób

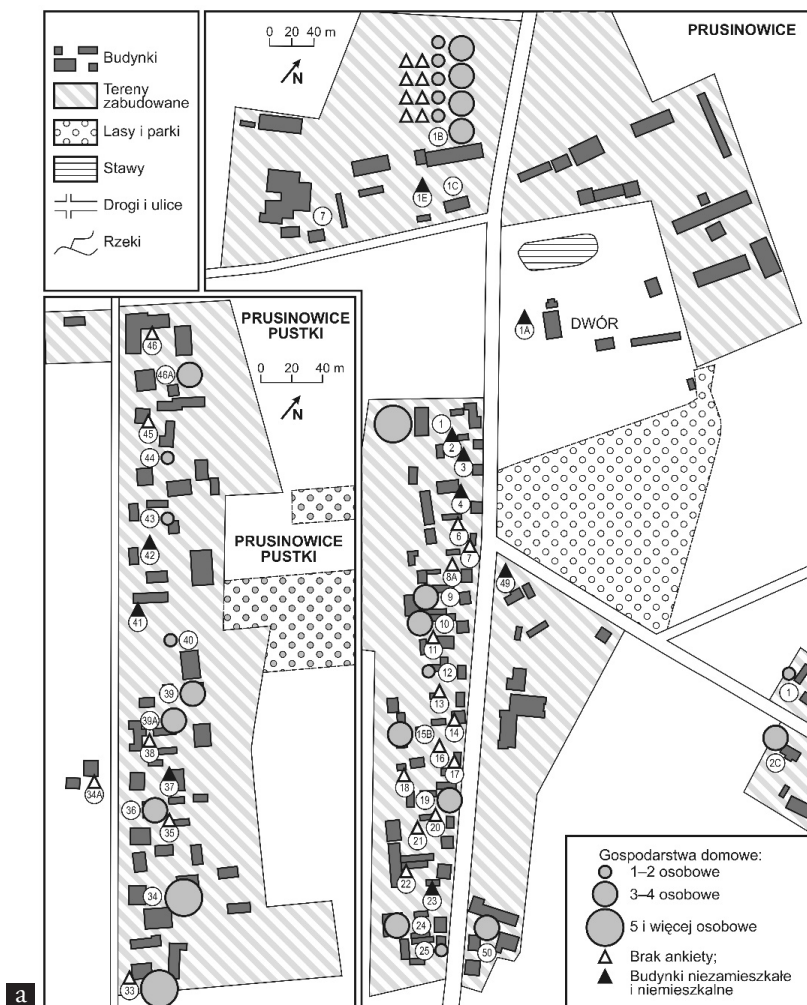
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych oraz „Gospodarstwa domowe i rodziny. Charakterystyka demograficzna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011”, GUS Warszawa 2014, s. 35

Około 1/3 gospodarstw domowych w Prusinowicach stanowią gospodarstwa jedno- i dwuosobowe, a więc w ogromnej większości złożone wyłącznie z osób dorosłych, bez niepełnoletnich dzieci (ryc. 1). Stosunkowo niewielki odsetek gospodarstw jednoosobowych w Prusinowicach w zestawieniu uzyskanym na podstawie przeprowadzonych ankiet (w porównaniu ze średnim wskaźnikiem dla polskiej wsi) wynika zapewne z faktu, iż przeważająca większość gospodarstw domowych, których nie udało się przeankietować, to właśnie gospodarstwa jednoosobowe⁴. Zaledwie co piąte-szoste gospodarstwo domowe liczyło więcej niż cztery osoby, co przy niewielkiej liczbie rodzin wielopokoleniowych oznacza, iż Prusinowice charakteryzuje niski

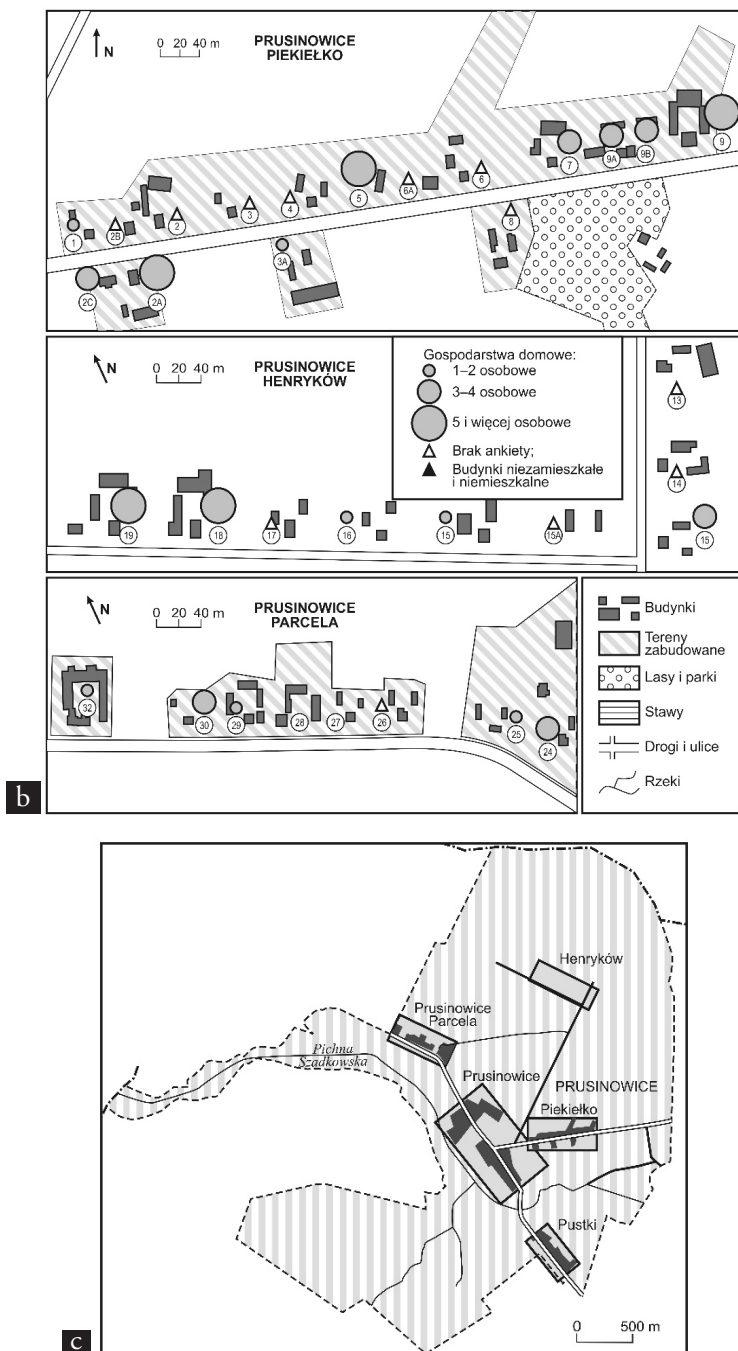
³ Na terenach wiejskich w 2002 roku udział takich gospodarstw sięgał 17,4%. Zob. „Gospodarstwa domowe i rodziny. Charakterystyka demograficzna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011”, GUS Warszawa 2014, s. 34

⁴ Osoby starsze i samotne częściej unikały kontaktu z nieznanym im ankierem.

(ujemny) przyrost naturalny, który obserwujemy na ogromnej większości terenów wiejskich w Polsce (-2,3%) i który szczególnie silnie zaznacza się w regionie sieradzkim⁵.

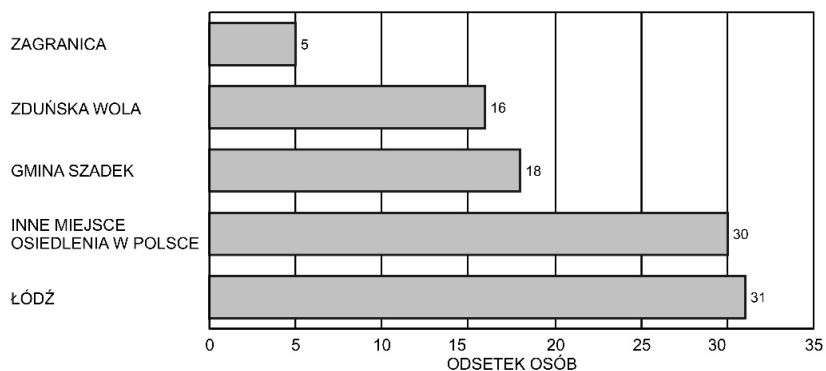
⁵ Zob. „Obszary wiejskie w Polsce w 2020 r.”, GUA, Warszawa–Olsztyn 2022, s. 47

Ryc. 2a-c. Gospodarstwa domowe w Prusinowicach wg liczby osób (2023) [dotyczy gospodarstwa domowych, które wzięły udział w badaniu ankietowym]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Ta tendencja depopulacyjna był wzmocniana poprzez znaczącą skalę wyjazdów z Prusinowic – po 1990 roku wieś opuściło na stałe 86 osób – członków rodzin, które wzięły udział w badaniu ankietowym (rzeczywista liczba wyjazdów z Prusinowic po 1990 roku prawdopodobnie wynosiła 120–140 osób). Tak duża skala migracji oznacza, iż w okresie ostatniego 30-lecia wyemigrowało na stałe około $\frac{1}{3}$ obecnej liczby mieszkańców sołectwa. Prawie zawsze powodem zmiany miejsca zamieszkania były względy rodzinne oraz nieco rzadziej przemieszczenia wynikające z miejsca zatrudnienia bądź nauki. Nowym miejscem osiedlenia mieszkańców Prusinowic była przede wszystkim Łódź, gdzie zamieszkała co trzecia osoba wyjeżdżająca z Prusinowic. Jedna na sześć migrujących osób osiadła w Zduńskiej Woli (ryc. 3).

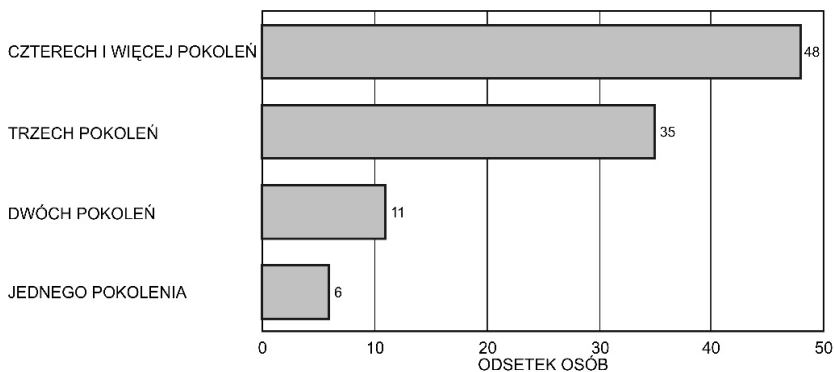

Ryc. 3. Kierunki migracji z Prusinowic po 1990 roku (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Znakomita większość rodzin mieszkających w Prusinowicach to potomkowie osób osiadłych w tej wsi od pokoleń, zamieszkujących te tereny już przed II wojną światową (por. ryc. 4). Niewiele (zaledwie kilka) osób zadeklarowało osiedlenie się w Prusinowicach w ostatnim siedemdziesięcioleciu, w większości już po 1990 roku, przy czym prawie wszyscy z nich wcześniej zamieszkiwali na terenie gminy Szadek⁶.

⁶ Dwie spośród ankietowanych osób przybyły do Prusinowic z Łodzi.

Ryc. 4. Struktura gospodarstw domowych wg okresu osiedlenia w Prusinowicach mierzonego liczbą pokoleń (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Korzystnie kształtuje się struktura wykształcenia mieszkańców Prusinowic. Na polskiej wsi w ostatnim dwudziestoleciu szybko wzrastał odsetek osób legitymujących się dyplomem ukończenia wyższej uczelni – dziś ponad 10% mieszkańców terenów wiejskich ma wyższe wykształcenie⁷. W ten pozytywny trend wpisują się Prusinowice, wśród dorosłych mieszkańców tej wsi (w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym) ponad 1/10 posiada wykształcenie wyższe, a kolejna 1/3 ukończoną szkołę średnią (matura).

Odrębnym zagadnieniem jest struktura głównych źródeł utrzymana ankietowanych gospodarstw domowych. Aż około 40% z nich wskazało na emerytury, renty i inne świadczenia społeczne jako podstawowe źródło utrzymana, zaś dla ponad 30% takim najważniejszym źródłem dochodów jest działalność prowadzona w sektorze handlu i usług. Dochody osiągnane z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego mają decydujące znaczenie w przypadku zaledwie jednej na pięć rodzin mieszkających w Prusinowicach. Jest to o tyle zrozumiałe, że także w całej Polsce tylko dla około 1/3 gospodarstw rolnych, rolnictwo stanowi podstawowe źródło utrzymania, zaś średnia powierzchnia gospodarstw utrzymujących się głównie z działalności rolniczej w naszym kraju wynosi około 21 ha (w Prusinowicach średnia wielkość gospodarstwa jest ponad trzykrotnie niższa). Taka struktura źródeł utrzymania wynika także z faktu, iż tylko około 60% gospodarstw domowych w Prusinowicach prowadzi gospodarstwo rolne (wśród 65 gospodarstw domowych biorących udział w badaniu, zaledwie 38 było właścicielami

⁷ Na początku XXI wieku ten wskaźnik nie przekraczał 4%.

gruntów rolnych). Natomiast stosunkowo małe znaczenie ma funkcjonowanie na terenie sołectwa firm z sektora pozarolniczego, gdyż niewiele osób zatrudnionych poza rolnictwem i wykonujących pracę najemną znajduje zatrudnienie na terenie Prusinowic. W grupie osób dojeżdżających do pracy około 30% jest zatrudnionych na terenie gminy Szadek poza własnym sołectwem, 30% ankietowanych pracuje w Łodzi i kolejne 30% w Zduńskiej Woli.

W grupie 38 gospodarstw domowych biorących udział w badaniu, które posiadały grunty rolne, ponad $\frac{1}{4}$ to właściciele gospodarstw o powierzchni nie przekraczającej 2 ha. Zaledwie kilka gospodarstw liczyło powyżej 10 ha. To silne rozdrobnienie gruntów w dużym stopniu tłumaczy źródła pozyskanej ziemi rolnej. Tylko siedem gospodarstw domowych było w posiadaniu gruntów, które były własnością ich rodziny przed II wojną światową. W większości przypadków obecni właściciele gospodarstw rolnych weszli w posiadanie ziemi w wyniku parcelacji gruntów w ramach przeprowadzonej po wojnie reformy rolnej, a częściowo także w drodze transakcji kupna-sprzedaży w latach późniejszych.

Przeprowadzone badania ankietowe zamykały pytania odnoszące się do oceny warunków życia w Prusinowicach. Połowa ludności oceniła te warunki jako średnie, zaś w opinii dwóch na pięciu mieszkańców wsi warunki te były dobra lub bardzo dobre. Tylko co dziesiąta osoba oceniała warunki życia w sołectwie jako złe. Wśród zrealizowanych inwestycji, które najbardziej utkwiły w pamięci i szczególnie sobie ceni społeczność Prusinowic jest szkoła, nowa remiza oraz remont pałacu. Mieszkańcy formułowali także oczekiwania na przyszłość zwracając uwagę przede wszystkim na potrzebę poprawy stanu dróg. Nieco rzadziej podnoszona była sprawa wykluczenia transportowego, wskazując, iż sytuację w tym względzie mogłoby poprawić przywrócenie połączeń autobusowych i włączenie Prusinowic do sieci transportu publicznego. Wśród innych, rzadziej pojawiających się, postulatów była budowa chodnika we wsi oraz rozbudowa sieci kanalizacyjnej, tak aby możliwe było podłączenie do niej kolejnych zabudowań. Wśród pojedynczych wskazań znalazły się m.in. poszerzenie i lepsze osiedlenie dróg oraz dbałość o stan rowów przydrożnych.

Podsumowanie

Prusinowice, tak w przeszłości jak i dziś, stanowią ważne ogniwo sieci osadniczej ziemi szadkowskiej. Decyduje o tym potencjał badanej wsi, zarówno w wymiarze demograficznym jak i ekonomicznym. Charakterystyka społeczno-demograficzna współczesnych Prusinowic wskazuje, iż wieś tę

cechują zmiany typowe dla wielu wiejskich jednostek osadniczych na terenie Polski Środkowej. Składa się na to obok niskiego przyrostu naturalnego i zanikania wielopokoleniowych struktur rodzinnych, także rosnący poziom wykształcenia ludności oraz malejąca rola działalności rolniczej jako głównego źródła dochodów mieszkańców wsi.

Bibliografia

- „Gospodarstwa domowe i rodziny. Charakterystyka demograficzna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011”, GUS, Warszawa 2014
- Marszał T. (red.), *Leksykon sołectw gminy Szadek*, Łódź–Szadek 2004, s. 7–20, 85–88.
- „Obszary wiejskie w Polsce w 2020 r.”, GUA, Warszawa–Olsztyn 2022.